

Agata Marcysiak, Adam Marcysiak

Akademia Podlaska w Siedlcach

TYP ROLNICZY JAKO CZYNNIK RÓŻNICUJĄCY EFEKTYWNOŚĆ WYKORZYSTANIA ZASOBÓW W GOSPODARSTWACH ROLNICZYCH

*AGRICULTURAL TYPE AS A FACTOR DIFFERENTIATING
EFFECTIVENESS OF RESOURCES IN UTILISED FARMS*

Słowa kluczowe: typ rolniczy, produktywność, dochodowość

Key words: agricultural type, productivity, profitability

Synopsis. Typ rolniczy stanowi jedno z kryteriów używanych dla charakteryzowania gospodarstwa rolnego w UE. Jest on określany na podstawie udziału poszczególnych działalności w tworzeniu ogólnej wartości standardowej nadwyżki bezpośredniej (SGM – *Standard Gross Margin*) gospodarstwa. Celem opracowania jest próba ukazania typu rolniczego jako czynnika determinującego zróżnicowany zakres efektywności wykorzystania zasobów produkcyjnych w gospodarstwach rolniczych. Do oceny efektywności gospodarowania w poszczególnych typach gospodarstw posłużono się produktywnością i dochodowością ziemi, pracy i kapitału.

Wstęp

Gospodarstwa rolne funkcjonujące na terenie Unii Europejskiej klasyfikowane są najczęściej według dwóch kryteriów: typu rolniczego i wielkości ekonomicznej. Zasady klasyfikacji gospodarstw precyzyjnie określono i po raz pierwszy formalnie ustanowiono Decyzją Komisji Europejskiej (EWG) 78/463/EEC z dnia 7 kwietnia 1978 r. W odniesieniu do krajów przyjętych do UE w 2004 roku reguluje to Rozporządzenie Komisji Europejskiej nr 730/2004 z dnia 19 kwietnia 2004 roku.

Zadaniem nowej typologii gospodarstw rolnych jest dostarczenie narzędzia umożliwiającego na poziomie Wspólnoty przeprowadzanie analiz sytuacji ekonomicznej gospodarstw rolnych w grupach gospodarstw o podobnym potencjale i kierunku produkcji. Typologia umożliwia również porównywanie gospodarstw rolnych pomiędzy krajami członkowskimi, jak również poszczególnymi regionami w ramach tych krajów [Goraj, Mańko 2009].

Typ rolniczy stanowi jedno z kryteriów używanych dla charakteryzowania gospodarstwa rolnego we Wspólnotowej Typologii Gospodarstw Rolnych. Jest on określany na podstawie udziału poszczególnych działalności w tworzeniu ogólnej wartości standardowej nadwyżki bezpośredniej (SGM) gospodarstwa [Skarżyńska, Ziętek 2006].

W formule ustalania typów rolniczych mają zastosowanie dwie wartości progowe wynoszące 1/3 i 2/3 SGM. Zgodnie z tą formułą, gospodarstwa, w których żadna z działalności nie przekracza 1/3 SGM są określane jako mieszane, te w których udział dwóch działalności zawiera się w przedziale od 1/3 do 2/3 SGM noszą miano dwukierunkowych, natomiast te w których udział jednej działalności przekracza 2/3 SGM, nazywane są jednokierunkowymi [Goraj, Mańko 2004]. W zależności od pożądanego stopnia dokładności, typy rolnicze gospodarstw są dzielone na: 8 typów ogólnych, 17 typów podstawowych, 50 typów szczegółowych.

Metodyczne aspekty opracowania

Celem opracowania jest próba ukazania typu rolniczego jako czynnika determinującego zróżnicowany zakres efektywności wykorzystania zasobów produkcyjnych w gospodarstwach rolniczych.

Materiałem badawczym są dane o gospodarstwach, które prowadziły rachunkowość rolną dla potrzeb Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej. Analiza dotyczyła 2008 roku.

Podstawowymi kategoriami produkcyjno-ekonomicznymi przyjętymi dla potrzeb procesu badawczego były wartość produkcji ogółem oraz dochód z gospodarstwa rolniczego Obliczeń dokonano metodą stosowaną w europejskim systemie rachunkowości rolnej FADN (*Farm Accountancy Data Network*).

Do oceny efektywności gospodarowania w poszczególnych typach gospodarstw posłużono się produktywnością i dochodowością ziemi, pracy i kapitału.

Produktywność obliczono jako wartość produkcji rolniczej przypadającą na 1 ha UR, na 1 jednostkę przeliczeniową pracy AWU i na 1000 zł wartości rzeczowych środków trwałych i obrotowych. Dochodowość ukazano jako wartość dochodu z gospodarstwa rolniczego przypadającą na 1 ha UR, na 1 jednostkę przeliczeniową pracy AWU i na 1000 zł wartości rzeczowych środków trwałych i obrotowych.

Poszczególne wielkości rozpatrywano w przeliczeniu na 1 gospodarstwo w złotych. Skalę zróżnicowania przedstawiono w ujęciu procentowym.

Charakterystyka badanych gospodarstw

Średni obszar badanego gospodarstwa w 2006 roku wynosił 17,7 ha UR. Analizowane gospodarstwa reprezentowały różne typy rolnicze. W próbie badawczej polskiego FADN liczącej 12 477 gospodarstw, dominującym typem gospodarstw były gospodarstwa o typie mieszanym – ich udział wynosił 34,4%. Na drugim miejscu pod względem liczebności znalazły się gospodarstwa, dla których główną działalnością biorącą udział w tworzeniu ogólnej wartości standardowej nadwyżki bezpośredniej były uprawy polowe. Ten typ rolniczy stanowił 26,0% ogółu gospodarstw. Udział pozostałych typów rolniczych wynosił odpowiednio: zwierzęta żywione w systemie wypasowym – 13,3, zwierzęta ziarnożerne – 11,7, krowy mleczne – 7,1, uprawy trwałe – 4,0 i uprawy ogrodnicze – 3,5%. Poszczególne grupy gospodarstw wydzielone ze względu na typ rolniczy charakteryzowały się dużym zróżnicowaniem wyników produkcyjnych (tab. 1). Typ rolniczy okazał się czynnikiem różnicującym, zarówno obszar, jak i wyniki produkcyjne gospodarstw. Największą powierzchnią użytków rolnych odznaczały się gospodarstwa nastawione na uprawy polowe (23,1 ha). Istotną rolę obszar odgrywał także w gospodarstwach, w których dominującą działalnością w tworzeniu ogólnej wartości standardowej nadwyżki bezpośredniej był chów zwierząt żywionych w systemie wypasowym (21,5 ha) i krów mlecznych (16,7 ha). Stosunkowo najmniejszymi były gospodarstwa specjalizujące się w uprawach ogrodniczych. Średni obszar wynosił zaledwie 4,0 ha UR.

Zgodnie z oczekiwaniami najlepsze wyniki dotyczące produkcji roślinnej osiągnano w gospodarstwach nastawionych na uprawy polowe. Średni plon pszenicy wynosił 54,9 dt/ha. Najwyższą obsadę zwierząt miały gospodarstwa specjalizujące się w chowie krów mlecznych – 1,67 LU/ha. Gospodarstwami o najwyższych nakładach pracy ogółem były gospodarstwa ogrodnicze (2,39 jednostki przeliczeniowej pracy AWU na 1 gospodarstwo).

Istotnym parametrem oceny siły ekonomicznej gospodarstw w UE jest wielkość ekonomiczna. Określana jest na podstawie sumy wartości standardowych nadwyżek bezpośrednich wszystkich działalności występujących w gospodarstwie [Wyniki standardowe...2009]. Jedno ESU odpowiada równowartości 1200 euro. Wśród analizowanych gospodarstw największą wielkością ekonomiczną odznaczały się gospodarstwa specjalizujące się w chowie zwierząt ziarnożernych (18,3 ESU) i gospodarstwa ogrodnicze (16,7 ESU). Niską wielkością ekonomiczną odznaczała się grupa gospodarstw nastawionych na uprawy trwałe wieloletnie.

Tabela 1. Charakterystyka gospodarstw według typu rolniczego w 2008 roku

Wyszczególnienie	Uprawy			Krowy mleczne	Zwierzęta żywione w systemie wypasowym	Zwierzęta ziarnożerne	Mieszane
	polowe	ogrodnicze	trwałe				
Liczba gospodarstw	3241	446	494	891	1661	1456	4288
Powierzchnia UR [ha]	23,1	4,0	7,7	16,7	21,5	16,0	16,4
Nakłady pracy ogółem w AWU na 1 gospodarstwo	1,78	2,39	2,05	1,73	1,79	1,68	1,62
Plony pszenicy [dt/ha]	54,9	41,4	46,3	47,8	50,9	54,1	51,0
Wydajność mleczna krów [l]	3863	2890	2738	4658	5194	3550	4379
Obsada zwierząt [LU/ ha]	1,19	1,03	0,76	1,67	1,45	1,32	1,45
Wielkość ekonomiczna gospodarstwa [ESU]	8,7	16,7	7,9	9,2	12,4	18,3	8,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie [www.fadn.pl].

Produktywność ziemi, pracy i kapitału

W metodzie FADN stosowanej przez IERiGŻ punktem wyjścia do obliczania poszczególnych kategorii dochodowych jest wartość przychodów z działalności gospodarstwa rolniczego [Metodologia SGM...2005]. Podstawową część tych przychodów tworzy wartość produkcji rolniczej (roślinnej i zwierzęcej). Oblicza się ją dodając do wartości sprzedaży produktów rolniczych spożycie naturalne, zużycie wewnętrzne produktów potencjalnie towarowych, różnicę wartości inwentarza żywego i produktów rolniczych oraz odejmując wartość zakupionych zwierząt.

Wartość produkcji rolniczej ogółem w poszczególnych typach gospodarstw przedstawiono na rysunku 1. Największą wartością produkcji rolniczej w przeliczeniu na 1 gospodarstwo odznaczały się gospodarstwa nastawione na chów zwierząt ziarnożernych i gospodarstwa ogrodnicze. Wartość ich produkcji rolniczej odpowiednio: o 2,5- i 1,6-krotnie przewyższała produkcję w gospodarstwach, w których dominowały uprawy polowe. Najniższą wartość produkcji odnotowano w gospodarstwach o mieszanym profilu produkcji – wyniosła niespełna 69,2 tys. zł.

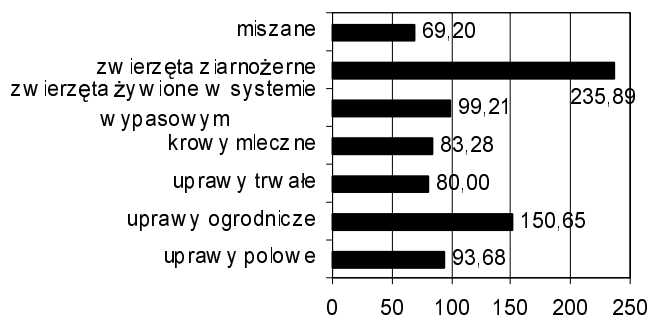
Potencjał wytwórczy gospodarstwa rolnego tworzą trzy podstawowe czynniki produkcji: ziemia, praca i kapitał. Czynniki te oraz występujące między nimi relacje określają rozmiary możliwej do osiągnięcia produkcji [Klepacki 1997].

W tym miejscu warto zwrócić uwagę na różnicę występującą między pojęciami: produktywność i produktywność, często traktowanymi jako synonimy. Produkcyjność w odróżnieniu od produktywności wyrażana jest w jednostkach naturalnych co pozwala określić wydajność technologiczną danego czynnika produkcji. Pojęcie produktywności oznacza natomiast produkcję w przeliczeniu na jednostkę czynnika produkcji wyrażoną w pieniądzu [Manteuffel 1984].

Określając produktywność ziemi użytkowanej rolniczo wartością produkcji rolniczej na 1 ha UR można zauważyć, że jej najwyższa wartość przypadała na gospodarstwa ogrodnicze (tab. 2) i była ponad 9-krotnie wyższa, niż w gospodarstwach o typie rolniczym uprawy polowe. Miało to związek z obszarem gospodarstwa i z intensywną produkcją prowadzoną w tych gospodarstwach. Ponad 3,6-krotnie wyższa, w porównaniu z gospodarstwami o typie uprawy polowe, produktywność ziemi była w gospodarstwach nastawionych na chów zwierząt ziarnożernych.

Analizując poziom produktywności pracy – nazywany jej wydajnością, mierzony wartością produkcji rolniczej przypadającej na jednostkę przeliczeniową pracy (AWU), można stwierdzić, iż zakres zróżnicowania jej wartości w poszczególnych typach gospodarstw był mniejszy, niż w przypadku produktywności ziemi. Typem rolniczym o najwyższej produktywności pracy były gospodarstwa zajmujące się chowem zwierząt ziarnożernych. W tych gospodarstwach ten typ produktywności ponad 2,6-krotnie przewyższał produktywność pracy występującą w gospodarstwach specjalizujących się w uprawach polowych.

Produktywność kapitału wyrażona została wartością produkcji rolniczej przypadającej na 1000 zł wartości rzeczowych środków trwałych i obrotowych [Szymańska 2007]. Spośród wszystkich, analizowanych rodzajów produktywności to właśnie produktywność kapitału odznaczała się najmniejszą skalą zróżnicowania w zależności od typu gospodarstwa. Najniższy poziom produktywności kapitału miały gospodarstwa, w których dominowały uprawy trwałe. Najwyższy poziom tego rodzaju produktywności, podobnie jak w przypadku produktywności pracy, osiągały gospodarstwa, w których dominującą działalnością, biorącą udział w tworzeniu ogólnej wartości standardowej nadwyżki bezpośredniej, był chów zwierząt ziarnożernych.

Rysunek 1. Wartość produkcji rolniczej ogółem według typów gospodarstw w roku 2008

Zródło: jak w tab. 1.

Tabela 2. Poziom i zróżnicowanie produktywności według typów gospodarstw w roku 2008 (100% = typ rolniczy – uprawy polowe)

Wyszczególnienie	Uprawy			Krowy mleczne	Zwierzęta żywione w systemie wypasowym	Zwierzęta ziarnożerne	Mieszane
	polowe	ogrodnicze	trwałe				
Wartość [zł]							
Produktywność ziemi	4 055	37 663	10 390	4 985	4 614	14 743	4 219
Produktywność pracy	52 630	63 034	39 026	48 141	55 424	140 408	42 714
Produktywność kapitału	341	501	241	280	252	637	302
Zróżnicowanie [%]							
Produktywność ziemi	100,0	928,8	256,2	122,9	113,8	363,6	104,0
Produktywność pracy	100,0	119,7	74,1	91,5	105,3	266,8	81,2
Produktywność kapitału	100,0	146,9	70,7	82,1	73,9	186,8	88,6

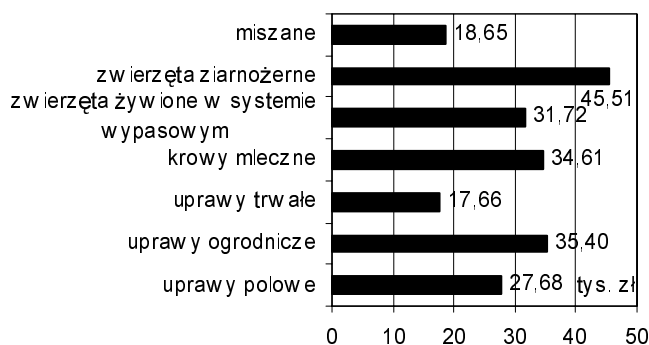
Źródło: jak w tab. 1.

Zróżnicowanie poziomu dochodowości w różnych typach gospodarstw

Przy uwzględnieniu obecnych uwarunkowań konkurencyjność w rolnictwie jest określana przez dwa czynniki: czynnik instytucjonalny i mikroekonomiczny. Czynnik instytucjonalny w coraz większym stopniu koncentruje swe oddziaływanie na procesach społecznych związanych z rozwojem wsi i rolnictwa. Czynnik mikroekonomiczny to efektywność produkcji będąca podstawą dochodów producenta żywności [Rębisz, Figiel 2006].

Poziom dochodu z gospodarstwa w poszczególnych typach gospodarstw przedstawiono na rysunku 2. Wartość produkcji rolniczej osiąganą przez poszczególne typy analizowanych gospodarstw determinowała ich wyniki ekonomiczne. Najwyższym poziomem dochodu z gospodarstwa rolniczego wyróżniały się gospodarstwa trudniące się chowem zwierząt ziarnożernych i gospodarstwa ogrodnicze. Średni poziom tej kategorii dochodu w przeliczeniu na 1 gospodarstwo wynosił odpowiednio: ponad 45,5 i 35,4 tys. zł. Najslabiej pod względem ekonomicznym w zestawieniu wypadały gospodarstwa o typie mieszanym i dochód na 1 gospodarstwo wynosił w 2006 roku niespełna 21,4 tys. zł.

Wielkość i relacje pomiędzy czynnikami produkcji: ziemią, pracą i kapitałem w sposób zasadniczy wpływają na poziom uzyskiwanego przez rolników dochodu. W odniesieniu do poszczególnych typów gospodarstw powoduje to zróżnicowanie ich dochodowości (tab. 3). Obserwowane w badanych gospodarstwach duże zróżnicowanie produktywności pomiędzy typami rolniczymi, w przypadku poszczególnych rodzajów dochodowości miało już nieco mniejszy zakres. Najwyższy poziom dochodowości ziemi osiągnano w gospodarstwach specjalizujących się

Rysunek 2. Poziom dochodu rolniczego według typów gospodarstw w roku 2008

Źródło: jak w tab. 1.

w uprawach ogrodniczych, dochodowości pracy i kapitału w gospodarstwach nastawionych na chów zwierząt ziarnożernych. W porównaniu do gospodarstw o typie uprawy polowe poszczególne rodzaje dochodowości były większe odpowiednio: o 7,3-, 1,7- i 1,2-krotnie.

Gospodarstwa o typie mieszanym, mające największy udział w ogólnej liczbie analizowanych gospodarstw (34,4%), na tle pozostałych typów odznaczały się niską efektywnością wykorzystania zasobów produkcyjnych. Do-

Tabela 3. Poziom i zróżnicowanie dochodowości według typów gospodarstw w roku 2008 (100% = typ rolniczy – uprawy polowe)

Wyszczególnienie	Uprawy			Krowy mleczne	Zwierzęta żywione w systemie wypasowym	Zwierzęta ziarno-zerne	Mieszane
	polowe	ogrodnicze	trwałe				
Wartość [zł]							
Dochodowość ziemi	1198	8850	2294	2072	1475	2844	1137
Dochodowość pracy	15 548	14 812	8616	20 583	18 337	27089	11 510
Dochodowość kapitału	101	118	56	98	89	123	81
Zróżnicowanie [%]							
Dochodowość ziemi	100	738,7	191,5	173,0	123,1	237,4	94,9
Dochodowość pracy	100	95,3	55,4	132,4	117,9	174,2	74,0
Dochodowość kapitału	100	116,8	55,4	97,0	88,1	121,8	80,2

Źródło: jak w tab. 1.

chodowość ziemi wynosiła w 2008 roku zaledwie 1137 zł. Również dochodowość kapitału w gospodarstwach, w których brak było wyraźnej dominacji jednej z działalności w tworzeniu ogólnej wartości standardowej nadwyżki bezpośredniej, była niższa o 19,8%, niż w gospodarstwach specjalizujących się w uprawach polowych. Wszystko to pogarszało pozycję gospodarstw o typie mieszanym w ich konkurencji o podstawowe czynniki produkcji w rolnictwie.

Podsumowanie

Typ rolniczy obok wielkości ekonomicznej stanowi podstawę klasyfikacji gospodarstw rolnych w krajach Unii Europejskiej. Jest on również parametrem różnicującym wyniki produkcyjne i ekonomiczne gospodarstw.

Przeprowadzona analiza wykazała, iż typ rolniczy wpływa również na zróżnicowanie efektywności wykorzystania podstawowych czynników produkcji: ziemi pracy i kapitału. Intensywna produkcja prowadzona w gospodarstwach ogrodniczych sprawiała, iż osiągnęły w 2008 roku najwyższą produktywność i dochodowość ziemi.

Zupełnie inaczej sytuacja wyglądała w przypadku gospodarstw, w których w tworzeniu ogólnej wartości standardowej nadwyżki bezpośredniej dominowały uprawy polowe. Odznaczały się najniższą produktywnością ziemi. Niskie wartości przyjmowała także dochodowość tego czynnika produkcji. Duże zróżnicowanie produktywności pomiędzy typami rolniczymi, w przypadku poszczególnych rodzajów dochodowości miało mniejszy zakres.

Gospodarstwach o typie mieszanym, w których brak było wyraźnej dominacji jednej działalności w tworzeniu ogólnej wartości standardowej nadwyżki bezpośredniej, na tle pozostałych typów analizowanych gospodarstw osiągały najniższy poziom produkcji rolniczej. Niski był również tutaj poziom dochodu z gospodarstwa rolniczego. Konsekwencją takiej sytuacji w tym typie gospodarstw, była niska efektywność wykorzystania zasobów.

Literatura

- Go raj L., Mańko S. 2004: Rachunkowość rolnicza. Difin, Warszawa, s. 32.
 Go raj L., Mańko S. 2009: Rachunkowość i analiza ekonomiczna w indywidualnym gospodarstwie rolnym. Difin, Warszawa, s. 51-57.
 Klepacki B. 1997: Produkcyjne i ekonomiczne przystosowania gospodarstw prywatnych do zmian warunków gospodarowania. Wyd. SGGW, Warszawa, s. 124-126.
 Manteuffel R. 1984: Ekonomia i organizacja gospodarstwa rolniczego. PWRiL, Warszawa, Metodologia SGM „2002” dla typologii gospodarstw rolnych w Polsce. 2005: IERiGŻ, Warszawa, s. 22-35.
 Rębisz W., Figiel S. 2006: Mikroekonomiczne i instytucjonalne determinanty konkurencyjności producentów rolnych w kontekście globalizacji i integracji. [W:] Zarządzanie przedsiębiorstwem w warunkach konkurencji. Determinanty konkurencyjności przedsiębiorstw. Wyd. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn, s. 621.
 Rozporządzenie Komisji Europejskiej nr 730/2004 z dnia 19 kwietnia 2004 roku zmieniające Rozporządzenia nr 1859/82 dotyczące wyboru gospodarstw dla ustalania dochodów gospodarstw rolnych.

Skarżynska A., Ziętek I. 2006: Standardowa nadwyżka bezpośrednia „2002” i zasady klasyfikacji gospodarstw rolnych według UE. IERiGŻ, *Zag. Ekon. Rol.*, nr 1, s. 49.

Szymańska E. 2007: Analiza ekonomiczna przedsiębiorstw agrobiznesu. Wyd. Wieś Jutra, Warszawa, s. 34-38. Wyniki standardowe uzyskane przez gospodarstwa rolne uczestniczące w polskim FADN w 2008 roku. 2009: IERiGŻ, Warszawa, s. 7-9. [www.fadn.pl].

Summary

An agricultural type constitutes one of criteria used to characterize the agricultural farm in the EU. It is determined on the basis of the share of individual activities in contributing to the total value of a farm's Standard Gross Margin (SGM). The objective of the present paper is to attempt to present agricultural type as a factor differentiating effectiveness of using resources in farms. Land, labour and capital productivity and profitability were utilized to assess management effectiveness at individual types of farms.

Adres do korespondencji:

dr Agata Marcysiak, dr Adam Marcysiak
Zakład Ekonomiki, Organizacji Rolnictwa i Agrobiznesu
Akademia Podlaska w Siedlcach
ul. Prusa 12
08-110 Siedlce
tel. (25) 643 13 16
e-mail: admamar@poczta.onet.pl